

НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ
У ФІЛОЛОГІЇ:
СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА
ЮРІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА ЖЛУКТЕНКА

КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА
І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

<i>А. Й. ПАСЛАВСЬКА.</i> Заперечні займенники в контексті ідей порівняльно-типологічної граматики Юрія Олексійовича Жлуктенка	89
<i>З. Г. КОЦЮБА.</i> Англо-українські контрастивні граматичні студії в Україні (тяглість традиції й невивчені уроки професора Ю. О. Жлуктенка)	100
<i>Н. І. АНДРЕЙЧУК.</i> Роль контрастивної лінгвістики в розвитку теорії моделювання мови: передбачення професора Ю. О. Жлуктенка	108
<i>Л. П. ВАСИЛЬЄВА.</i> Внесок Ю. О. Жлуктенка в методику викладання української мови як іноземної	118

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>О. В. ЛІТВИНЯК.</i> Юрій Олексійович Жлуктенко – перекладач і перекладознавець	131
<i>І. М. ОДРЕХІВСЬКА.</i> Перекладознавчі студії Ю. О. Жлуктенка та В. В. Коптілова: перехресні діалоги, герменевтичні паралелі	139
<i>Н. М. ГРИЦІВ.</i> Збагачення української літератури творами мов обмеженого користування: внесок Ю. О. Жлуктенка та В. О. Мисика	154

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>І. Р. БУНІЯТОВА.</i> Юрій Олексійович Жлуктенко та питання англійської неології	167
<i>R. S. РОМІРКО.</i> Las lenguas hispánicas en su historia y en contemporaneidad	175

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

Листування з Фризькою академією	181
Листи Юрія Олексійовича Жлуктенка до Роксолани Петрівни Зорівчак	207
Анотації	265
Наші автори	275
Іменний покажчик	277

УДК 811.11'373.43'27-26-115Ю.Жлуктенко

І. Р. Буніятова
Київ

**ЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ ЖЛУКТЕНКО
ТА ПИТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ НЕОЛОГІЇ**

Статтю присвячено пам'яті Ю. О. Жлуктенка, видатного українського лінгвіста, першого керівника відділу романо-германського мовознавства Інституту мовознавства АН України. Йдеться про його роль у становленні цього нового дослідницького підрозділу, намір об'єднати академічну й університетську науку, зробити її відомою в Європі. У статті наголошується на неоціненному внеску Юрія Олексійовича в розбудову германістики, контрастивної лінгвістики, соціолінгвістики, а також неології.

Ключові слова: германістика, контрастивна лінгвістика, соціолінгвістика, неологія, неологізм, полінаціональні літературні мови, романо-германський, балто-слов'янський.

2015 року виповнилося 100 років від народження Ю. О. Жлуктенка, видатного мовознавця і педагога, блискучого організатора науки, генератора ідей, якими він щедро ділився з колегами та учнями. Нам, тоді зовсім молодим і недосвідченим, В. М. Вовк, А. М. Муховецькому, Л. В. Аніщенко й нашому старшому товаришеві В. Н. Бублику (перший склад) пощастило працювати під його керівництвом упродовж довгих років у відділі романо-германського мовознавства, створеного в Інституті мовознавства АН УРСР у вересні 1975 року.

У той час Юрій Олексійович також обіймав посаду завідувача кафедри англійської філології, декана факультету романо-германської філології Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Крім того, він довгий час очолював спецраду із захисту кандидатських і докторських дисертацій на факультеті. Взяти на себе відповідальність – планувати й розробляти наукові теми з невеликим колективом молодих недосвідчених

фахівців виявилося під силу лише досліднику, який перебував у постійному пошуку напрямів, що доти не розроблялися в українській лінгвістиці. Таким і був Ю. О. Жлуктенко – учень знаних українських дослідників професора І. В. Шаровольського й академіка М. Я. Калиновича, перших, хто ініціював вивчення романських і германських мов в Інституті мовознавства [5, с. 280].

Зліва направо: А. М. Муховецький, В. М. Вовк, Ю. О. Жлуктенко, І. Р. Буніятова, Л. В. Аніщенко, В. Н. Бублик

Поява студій із контрастивної лінгвістики в Україні нерозривно пов'язана з іменем Юрія Олексійовича так само, як і ґрунтовне вивчення варіантів полінаціональних мов: англійської, французької та німецької. Враховуючи обмеженість ресурсів радянської науки, її відірваність від світового мовознавчого процесу через залізну завісу, можна лише уявити, наскільки нелегким було виявлення диференційних ознак англійської мови, наприклад, у Новій Зеландії, Австралії, німецької мови у Швейцарії. На запрошення Юрія Олексійовича в розробці названих тем брали участь відомі вчені з навчальних закладів України, в тому числі й дослідники зі Львова Р. П. Зорівчак і Р. С. Помірко. Організаційний план Юрія Олексійовича полягав у тому, щоб об'єднати творчі зусилля академічної й університетської спільнот у розширенні горизонтів української науки, ознайомити європейських колег із набутками вітчизняних лінгвістів. На жаль, ця ініціатива не була підтримана, та й вітер змін в Інституті мовознавства унеможливив план одного з найкращих організаторів іноземної філології ХХ ст. в Україні.

Дослідницькі проекти Юрія Олексійовича були реалізовані в серії монографій протягом 1975–1982 років. Це, зокрема, «Нариси з контрастив-

ної лінгвістики” (співавтор; 1979); “Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов” (співавтор; 1981); “Варианты полинациональных литературных языков” (співавтор; 1981); “Английские неологизмы” (співавтор; 1983). Для порівняння: із 1982 по 2006 р. при новому завідувачеві А. П. Непокупному було опубліковано лише дві монографії: “Общая лексика германских и балто-славянских языков” (1989) і “Очерки по сравнительной семасиологии германских, балтийских и славянских языков” (2005). Відділ повністю змінив тематику дослідження, звернувшись до питань порівняльно-історичного мовознавства, що не відповідало ані інтересам, ані базовій освіті наукових співробітників, зосереджених переважно на вивченні мов у синхронній площині.

Серед монографій, виконаних під керівництвом та з участю Юрія Олексійовича: “Английские неологизмы” є найменш відомою в лінгвістичних колах України. Про неї не згадано навіть на сторінці Юрія Олексійовича у Вікіпедії. На наш погляд, це пояснюється браком належного рівня співпраці між академічними й університетськими дослідниками. На жаль, у працях із проблем неології або словотвору, виконаних в Україні, не знаходимо покликань на цю колективну монографію. Зокрема, у дисертаціях С. М. Єнікеєвої (Запорізький державний університет), кандидатській – “Формування та функціонування нових словотвірних елементів англійської мови” (1999) і докторській – “Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть (2011))” немає згадки про “Английские неологизмы” [див.: 3, 4].

У передмові до монографії Юрій Олексійович звернув увагу на важливість оперативної реєстрації й докладного аналізу неологізмів, що залишаються актуальними питаннями лінгвістичного сьогодення, оскільки без вивчення лексичних новотворів, їх взаємодії з уже наявним словниковим складом мови неможливо отримати правильне уявлення про будову та функціонування лексико-семантичної системи мови [2; 3]. Можна лише припустити, що опрацювання цієї теми було пов'язане з подальшими соціолінгвістичними планами Юрія Олексійовича. Насправді багато вчених аналізує процес неологізації в межах соціологічних змін. На початку ХХІ ст. з'явилося чимало праць, у яких тенденції розвитку конкретної мови розглядаються в контексті суспільних явищ. У межах таких досліджень виявляють причини появи нових мовних одиниць, характеризують фактор впливу певних прошарків суспільства у цьому процесі [7]. Зауважимо, що вивчення нових “надходжень” до найбільш рухомого лексичного пласта мови, що виникають як із залученням внутрішніх ресурсів мови, так і запозичень, виявляється важливим не лише для соціолінгвістики, але й для загальної теорії мови, проблем словотвору й номінації.

Повернімося до монографії “Английские неологизмы”, опублікованої понад тридцять років тому. Тему “Английські неологізми” Юрій Олексійович запропонував у 1980 р., а її вихідний продукт – колективна монографія, подана до друку в 1981 р., опублікована 1983 р. у видавництві “Наукова думка” накладом 2500 примірників. Колектив авторів включав Ю. О. Жлуктенка, І. І. Борисенко, В. П. Березинського, О. М. Бортничук, а також наукових співробітників відділу романо-германського мовознавства Н. М. Биховець, І. Р. Буніатову, В. А. Жолдакова та Л. Р. Калинович. Матеріалом дослідження слугувала низка словників, але базовим джерелом був визначений “The Barnhart Dictionary of New English since 1963” (BDNE) трьох укладачів Clarence Lewis Barnhart, Sol Steinmetz, Robert K. Barnhart [10]. Услід за першим словником з’явилися “The Second Barnhart Dictionary of New English” (copyright 1980), і “The Third Barnhart Dictionary of New English” (copyright 1990).

В опрацюванні теми творчий колектив передусім цікавили зміни, що відбувалися в лексико-семантичній системі англійської мови в 60–70-х рр. ХХ ст. завдяки появі нових одиниць та значень у вже наявних. Концептуальна схема, яку запропонував Юрій Олексійович, передбачала розгляд нових одиниць крізь призму функціонування англійської словотвірної системи, продуктивності тих або інших її моделей. Це уможливило виявлення чинного ядра словотвірної системи англійської мови 60–70-х рр. ХХ ст. У неологічних студіях ХХ–ХХІ ст. застосовують різні підходи, однак словотвірна неологія як і раніше залишається пріоритетною, оскільки вивчення слів за вже наявними моделями дає змогу побачити номінативну одиницю в момент її “народження” [9, с. 376]. Останнє підтверджує правильність шляху, який свого часу обрав Юрій Олексійович для реалізації обраної теми.

Дослідники зосередили увагу на виявленні питомої ваги словотвірних засобів у поповненні лексичного складу англійської мови. Реєстр нових слів охоплював неологізми, утворені шляхом афіксації, словоскладення та семантичних змін, засобами конверсії, телескопії і реверсії; а також неологізми скорочення, запозичення, слова, утворені за моделлю “дієслово + постпозитив”. Для виокремлення цих одиниць із BDNE та низки джерел, зокрема газет, колектив авторів послуговувався двома дефініціями неологізмів, а саме: 1) слова, що позначають нову реалію, та 2) слова, не зафіксовані у словниках [пор.: 9, с. 375]. Дібрані слова були протестовані у словниках “A Supplement to the Oxford English Dictionary” (1972–1976), “A Supplement to Webster third new international dictionary” (1976) та “Webster’s Seventh new collegiate dictionary” (1969).

На перший погляд, монографія – це докладний аналіз переліку словотвірних засобів англійської мови 60–70-х рр. минулого століття,

сформованих здебільшого на північноамериканському ґрунті. Насправді це не зовсім так. Виявлення й аналіз реєстру нових слів мали відповідати на низку не тільки емпіричних, але й теоретичних питань. Колектив авторів керувався положенням [2, с. 9], згідно з яким, серед моделей, що становлять словотвірну систему мови, не всі є активними, тобто такими, що продукують у даний час нові одиниці; у цій системі слід виокремлювати активне ядро й периферійні сфери.

Практика словотвірного процесу показує, що з часом активні характеристики окремих моделей можуть змінюватися; “сплячі”, пасивні моделі можуть “прокинутися” й мігрувати з периферії в ядро, а деякі раніше продуктивні – згасати і пересуватися на периферію. Дослідження поведінки в часі як окремих моделей, так і всієї системи загалом, видається вкрай важливим. Для продовження цієї тези зазначимо, що останнє є необхідним не тільки для теорії словотвору, але й для теорії розвитку мовних систем, проблеми якої так само належали до сфери наукових інтересів Юрія Олексійовича.

Утворення неологізмів-складних слів як характерної риси аналітичної будови англійської мови викликає інтерес можливістю поліаспектного підходу до їх розгляду; у цій площині перетинаються питання граматики, словотвору, семантики й лексикографії. Крім того, в англійській мові словоскладання – один із найпродуктивніших засобів словотвору. За даними лінгвістів, серед новотворів-дериватів і складних слів – деривати становлять 37 відсотків усіх слів, а складні – 63 відсотки [1].

На сьогодні актуальною залишається проблема визначення статусу складного слова, розмежування складного слова і словосполучення. З часів О. І. Смирницького та О. С. Ахманової існує так звана проблема *stone wall* і *speech sound*, до розв’язання якої неодноразово зверталися радянські і зарубіжні дослідники [1; 6; 8; 11; 12]. До найважливіших критеріїв статусу складного слова зараховують (1) семантичну цілісність, (2) номінативну цілісність, (3) морфологічну оформленість, (4) непроникливість, тобто неможливість розділити компоненти складного слова [пор.: 1].

Наприклад, неологізми складні іменники, дібрані з BDNE за мірою продуктивності і відповідними моделями:

1. Асинтаксичні, модель N + N, наприклад: *track suit*, *bikeway*, *fog-broom*, *water cannon*, *cluster college*, *penguin suit*, *paragraph loop*, *voiceprint*, *cocktail belt* та ін.

2. Синтаксичні композити, утворені за моделями:

N + (V → Ner): *trendsetter*, *impulse buyer*, *slumdweller*, *moon crawler*, *mind blower*, *nettle-grasper*, *gutfighter*, *weight-watcher*, *number runner* та ін.

V + N: *playgroup*, *go-kart*, *snatch squad*, *reserve price*, *giggle-smoke* та ін.

N + (V → N): land freeze, body count, space walk, skylounge та ін.

N + (V → Ning): wallcovering, image-building, time sharing та ін.

N + (V → Nion): noise pollution, gen insertion, fertility drug та ін.

Пор. також: складні прикметники: African-American, Afro-Saxon, machine-readable, spaceborne; складні дієслова: skydive, jet-hop, press-show, tie-dye та ін.

Цей неповний перелік слів, зареєстрованих у BDNE, повністю відповідає критеріям неологізмів-складних слів як за окресленою вище дефініцією, так і за статусом. Час, що минув із моменту опублікування монографії “Английские неологизмы”, щедро поповнив англійську мову новотворами в усіх сферах її буття на тлі інтенсивності суспільного й політичного життя англомовних країн. Вважають, що більшість неологізмів виникає в термінологічній ділянці лексичної підсистеми. Однак, аби стверджувати подібне, мало б сенс дослідження цього явища в інших різновидах соціальної практики. Зокрема, медійний дискурс, як дзеркало перебігу подій в країні і світі, рясніє неологізмами, демонструючи високу динаміку суспільних відносин останніх десятиліть. Вербалізацію таких тем, як екологія, врегулювання політичної нестабільності, боротьба з корупцією, чуємо з екранів телевізорів, вона з’являється на шпальтах газет і журналів, несучи зі собою хвилю новотворів, що відповідає потребам мовного унаочнення, стилістичного підсилення нагальних проблем сьогодення. Ось лише кілька прикладів:

(1) From *campervan* [Ner + N] to *Lady of the Manor*: It's a delightfully dotty love story - about the air hostess who sold up to drive around Britain in search of Mr Right - and *bagged* a Scottish laird (Daily Mail).

(2) Jeb Bush was trying to dig himself out from a pile of criticism for using the term “*anchor babies* [N + N].” But his comments at a press conference Monday only brought heaps of new outrage (CNN).

(3) On June 18, 2012, CNN introduced, *Newsroom* [N + N] International presented by Suzanne Malveaux.

(4) Size 22 woman becomes an *Instalebrity* with her complicated Yoga poses (CNN).

У реченні (1) складне слово *campervan* – неологізм, який позначає “людину, що живе і пересувається в трейлері”; у прикладі (2) *anchor baby* – це “дитина, народження якої у США забезпечує громадянство її батькам”. Особливо цікавим є приклад телескопії у (4), а саме: *Instalebrity* “знаменитість у соціальній мережі Інстаграм”.

Огляд газет, журналів, телевізійних програм, художніх текстів останніх десятиліть дає змогу твердити про перспективність неологічних

студій. Словотвірна система англійської мови характеризується високою динамічністю, й подекуди надлишковістю, а її ресурси використовуються нерівномірно. Система актуалізує певну кількість моделей і засобів, проте найпродуктивнішими, на перший погляд, залишаються ті ж, що відповідають дібраним у BDNE. Крім тих, якими мова користувалася протягом століть (афіксація, словоскладання, семантична деривація), дієвими є телескопія, конверсія й аббревіація. Ускладнюється взаємодія різноманітних словотворчих засобів, наприклад, афіксація може виступати у комбінації зі словоскладанням і конверсією. Незважаючи на те, що у XX – на початку ХХІ ст. дослідники уможливили вирішення низки важливих питань неології, її подальший розвиток не втрачає своєї актуальності з огляду, по-перше, на постійний рух мовної системи, а, по-друге, на можливість застосування нових підходів для пояснення словотворчих процесів.

1. Аржанцева Н. В. Сложные слова со вторым компонентом – отглагольным существительным в немецком и английском языках и их соответствия в русском языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук ; спец. 10.02.10 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Аржанцева Наталья Валерьевна [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/slozhnye-slova-so-vtorym-komponentom-otglagolnym-suschestvitelnym-v-nemetskom-i-angliyskom-yazykah-i-ih-sootvetstviya>
2. Английские неологизмы : монография / [отв. ред. Ю. А. Жлуктенко]. – Київ : Наук. думка, 1983. – 172 с.
3. Єнікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук ; спец. 10.02.04 “Германські мови” / Санія Маратівна Єнікєєва ; Харк. держ. ун-т. — Харків, 1999. — 16 с.
4. Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук ; спец. 10.02.04 “Германські мови” / Єнікєєва Санія Маратівна ; Київ. нац. лінгвістичний ун-т. – Київ, 2011. – 32 с.
5. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. 1930 – 2005. Матеріали до історії / [відп. ред. В. Г. Складенко]. — Київ : Довіра, 2005. – 550 с.
6. Левковская К. А. Теория слова, принципы его построения и аспекты изучения лексического материала : [монография] / К. А. Левковская. – Москва : Высш. шк., 1962. – 296 с.
7. Олефир Я. А. Актуальные проблемы современной неологии / Я. А. Олефир [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://revolution.allbest.ru/languages/00273299_0.html

8. Смирницкий А. И. Образования типа *stone wall, speech sound* в английском языке / А. И. Смирницкий, О. С. Ахманова // Докл. и сообщ. Ин-та языкознания АН СССР. – Москва, 1952. – Т. II. – С. 97–116.
9. Цибова И. А. О проблемах словообразовательной неологии / И. А. Цибова // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: сборник в честь Е. С. Кубряковой. – Москва : Языки славянских культур, 2009. – 856 с.
10. Barnhart C. L. A Dictionary of New English / C. L. Barnhart, S. Steinmetz, R. K. Barnhart. – London : Longman, 1973. – 512 p.
11. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation / H. Marchand. – Wiesbaden : Harassowitz, 1969. – 380 p.
12. Warren B. Semantic Patterns of Noun – Noun Compounds / B Warren. – Univ. Goteborg : Gothouburgensis, 1978. – 266 p.

I. R. Buniyatova
Kyiv

**YURIY OLEKSIYOVYCH ZHLUKTENKO
AND THE PROBLEMS OF ENGLISH NEOLOGY STUDIES**

This paper is in memoriam of Yuriy O. Zhluktenko, a prominent Ukrainian linguist, the first head of the Department of Romance and Germanic Linguistics at the Institute of Linguistics of the Ukrainian Academy of Sciences. It discloses his role in the development of the new research unit at the time, his intentions to combine academic and university research and make it known in Europe. The article emphasizes the invaluable contribution of Zhluktenko to the development of Germanic linguistics in general, contrastive linguistics, sociolinguistics as well as neology studies.

Key words: Germanic studies, contrastive linguistics, sociolinguistics, study of new words, multinational literary languages, Romance and Germanic, Baltic and Slavic, word formation system.